

KORNELIJA KUVAČ – LEVAČIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV, 2, HR – 23000 Zadar

DIJALOG I JEDNOSTAVNA PROŠLA GLAGOLSKA VREMENA U "BRIŽINSKIM SPOMENICIMA" I GLAGOLJSKIM PRENJIMA

Rad istražuje nazočnost zajedničkih stilističkih odrednica što ih dijele "Brižinski spomenici" (prvi i treći su liturgijske formule skupne ispovijedi, a drugi, koji se još naziva i "Adhortatio ad poenitentiam", homiletički je nagovor na sakrament ispovijedi) i hrvatska glagoljska prenja. Glavni interes svih triju spomenika, baš kao i u prenjima, jest kako prikazati ideju kozmičkog sukoba između Dobra i Zla. Srednjovjekovni autor nema druge mogućnosti osim stilogene uporabe jezičnih sredstava, u ovom slučaju dijaloških struktura i uporabe određenih glagolskih oblika (jednostavnih prošlih).

KLJUČNE RIJEČI: *Brižinski spomenici, prenja, dijaloški odnosi, aorist, imperfekt, dualizam, stil*

Nesposobnost mitskog mišljenja da dokuči nešto što je čisto značenje, nešto čisto idealno i signifikativno, najjače se izražava u važnosti koja se tu pridaje jeziku.¹ Promotrit ćemo stoga podudarnosti u nastojanju autora i prerađivača *Brižinskih spomenika* i hrvatskih glagoljskih prenja da samu bit nadvremenske, božanske ideje, jezikom što je sam po sebi i na svim svojim komunikacijskim razinama tvorevina puna magijske moći zazivane od pradavnina nad sudionike govornog čina i sustvaratelje jezika, prenese iznova u specifičnim okvirima srednjovjekovnih tekstualnih oblika.

Srednjovjekovni autori ne polažu "bezrazložnu" pozornost stilu svojih jezičnih umjetnina. Mišljenja smo da svaka lingvostilistička razina iskaza u ovom slučaju ima svoju nužnu svrhu i gotovo pragmatično opravdanje.

¹ E. Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika II*, str. 51.

"Kolika je bila briga glagoljaša za komunikativnost u slučaju neliturgijskih tekstova - posebice propovijedi namijenjenih prvenstveno nepismenom puku koji je slabo razumijevao crkvenoslavenski jezik i kako su oni shvaćali svoju ulogu književnika, a istodobno pučkih učitelja i prosvjetitelja, pokazuju upute anonimnog pisca najznatnijeg glagoljskog zbornika, Petrisova iz godine 1468, namijenjena propovjedniku:

*'Nam je biti meštrom i učiti i prosvjećati plku tmu ki ništar ne znaju ni vėde vole božie. I nikoli ne prodekui ča se razumeti ne more ni im liho govori.'*²

Započinjemo, stoga, otkrivanjem dijaloške strukture *Brižinskih spomenika* vodeći se, prije svega, idejnim sukobom dobra i zla koji prosijava iz svih sadržajnih sastavnica triju brižinskih tekstova, a za koji držimo da ga je moguće otkriti i u samome jeziku, slično kao što to biva u srednjovjekovnom književnom obliku – prenju, što je detaljno razloženo u djelu prof. dr. S. Sambunjaka *Jezik i stil hrvatskih glagoljskih prenja* koje nam je bilo velik idejni poticaj pri pisanju ovoga rada.³

DIJALOG U "BRIŽINSKIM SPOMENICIMA"

Dijalog je jedno od glavnih obilježja prenja (debate, kontrasta, spora i sl.) jer bez verbalnog sukoba koji se proširuje na sve razine iskaza, prenja zapravo i ne može biti. U *Učenju n(e)dile prve posta po Mateu* oštro su suprotstavljeni likovi Isusa Krista i đavla koji dolaze svaki sa svojom skupinom sporednih likova. Đavao ima vojsku demona, a Isus Petra, Jakova, Ivana te, u propovjedničkom dijelu prenja, sv. Teklu, sv. Margaritu, djecu, sv. Elizabetu. Prenje čak donosi upravni govor i izriječkom navodi točan tekst: *reče deval* ili *reče Isus*.

U "Brižinskim spomenicima" na prvi pogled je znatno drukčija situacija budući da izravnog dijaloga u stvari – nema. Međutim, riječ je o bitno dijaloškim tekstovima čija je upućenost nužno usmjerena na drugog člana u govornom činu. Svjedoči nam to uporaba 2. lica jednine i množine, imperativa i vokativa, što su samo neki od tipično razgovornih oblika.

Dijalog je, prema Bahtinu, najvažniji oblik govorne interakcije. No, može ga se shvatiti široko i pod njim podrazumijevati ne samo glasnu govornu komunikaciju ljudi licem u lice, već svaku govornu komunikaciju bilo kojeg tipa.⁴ Prema Humboldt, mogućnost govora uvjetuje se oslovljavanjem i odgovaranjem koji počivaju na zategnutu odnosu i rascijepu što nastaje između *ja* i *ti*, da bi zatim došlo do pomirenja baš u činu govora, tako da se ovaj akt javlja kao pravo i istinsko posredovanje između prve i druge moći mišljenja.⁵ Metatekst odaje okolnosti u kojima komuniciramo i signalizira karakter odnosa između govornih

² E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, str. 34.

³ S. Sambunjak, "Jezik i stil hrvatskih glagoljskih prenja", Književni krug, Split, 2000. Svi primjeri prenja navodit će se iz ovog izvora. (op. a. K. K. L.)

⁴ M. Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, str. 106.

⁵ E. Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika I.*, str. 174.

uloga. Po metatekstu možemo zaključiti je li tekst namijenjen javnom govorenju ili pisanjoj komunikaciji, većem ili manjem broju slušalaca ili čitalaca.⁶

Što se samih BS⁷ tiče, I. Grafenauer je još tridesetih godina 20. st. zastupao tezu da su se ovi razvili iz dijaloških obrazaca. Obnova krsnog saveza najprije se vršila prema krsnom obredu s pitanjima (svećenika) i odgovorima (krštenika). Zato je taj obrazac, budući da su ga svi znali, bio zapisan kad je dijaloški oblik zamijenio izjavni, što se moralo dogoditi krajem 10. st. Vjera u Boga također se ispovijedala u dijaloškom obliku. Stoga u BSIII vidimo:

" Tože we-
 5 ruis w bog wsemo-
 got'i i w jęga sin
 i w sweti duh, da ta
 tri imena edbn bog,
 gospod sweti,
 10 iže s(t)wori nebo i z-
 eml'o. (...)"⁸

Grafenauer dalje navodi da se pri toj promjeni dijaloškog oblika u izjavni, odricanje od Zloga i ispovijed vjere stavilo na početak ispovjednog obrasca, a da je u BSII stajalo prije djela Sotone.⁹ Jože Pogačnik primjećuje da se govornik i slušalac spajaju u recipročnu radnju, u skupni entitet.¹⁰

Prema Suprunu prvi je dio BSI (1.-10.r) posvećen pregledu svih sudionika sporazumijevanja: Bog Otac, Krist, Marija, Mihovil, anđeli, Petar, apostoli, mučenici, vjernici, djeve pravedne i svi pravednici, svećenik. U BSI autor nalazi višeslojnu strukturu sudjelovateljskih skupina. U prvoj skupini je adresant autor, prevodilac i prepisivač, a adresat je čitatelj i duhovnik. Ova skupina je nerelevantna pa se u tekstu odražava u prvoj frazi prvog stiha:

"Glagolite po nas redka slowesa" (BSI)

(Izgovarajte za nama ovo malo riječi...)

U drugoj skupini, ekspliciranoj također u početnom retku, adresant je duhovnik, a adresat su vjernici. Tu je važan prvi dio istog retka koji poziva na izgovaranje, tj. ponavljanje onoga što će uslijediti.¹¹

⁶ M. V e l i ć, *Uvod u lingvistiku teksta*, str. 123.

⁷ Od sada pa nadalje kratica za Brižinske spomenike, BSI je prvi, BSII drugi, a BSIII treći spomenik. (op. a. K. K. L.)

⁸ U članku se služimo transkripcijom Rudolfa Kolarića pronađenom u zborniku *Freisinger Denkmäler* (str. 210. – 215.). Također, zbog nedostataka i nedovoljne opremljenosti računalnog sloga, neki će slavenski glasovi biti dosljedno zamijenjeni drugim grafemima: srednji poluglas bilježit će se kao **6**, glas što ga izgovaramo kao j bit će **ĵ**, slogotvorno r i l bit će **ř** i **ļ**. Nazalno o pisat će se kao **σ**, u diftonzima ćemo imati **ŷ**, a sve će ostalo nasljedovati tekst transkripcije. (op. a.)

⁹ I. Grafenauer, "Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nadŷ ispovędajŷtiimŷ seŷ", *Razprave znanstvenega društva*, 13, str. 62.

¹⁰ J. P o g a č n i k, "Drugi Brižinski spomenik kot literarnozgodovinski problem", u: *Slovo*, 14., str. 92.

¹¹ A. E. S u p r u n, "К лексической структуре Фрейзингских листков", u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 287.

BSI se, prema A. Vidović Muhi, obvezno izvodio u javnosti s potpunom neizbirljivošću teksta od strane glavnoga govornika. Tekst u različitim ulogama realiziraju dva hijerarhijski različita govornika: duhovnik - u ulozi 1., koji tekst govori s određenom namjerom - milošću pred Bogom i 2., oslovljeni puk koji tu namjeru želi doseći pa mora za duhovnikom tekst ponavljati. U odnosu govornika i oslovljenog morala je postojati očita temeljna hijerarhijska razlika – govornik ima u svojim rukama sudbinu oslovljenog.¹²

Govornik iz 1. iskaza (1. retka BSI), duhovnik, najednom se makne, postane skriven, s hijerarhijske strane niže oslovljen. S druge strane, on ostaje govornik, makar u smislu prijenosnika, posrednika sadržaja glavnom govorniku, puku, koji je u 1. retku bio oslovljeni. Govornik se zatim neposredno obraća novom sugovorniku koji je istodobno vezni član čitavog središnjeg i zaključnog teksta:

"2 *Bože, gospodi milostiwi (...)*" (BSI)

Taj oslovljeni (Bog) i u središnjem tekstu (r. 10, 21, 27, 29), postane u zaključnom iskazu (posredni) govornik. Govornik pak iz središnjeg teksta (puk) postane i želi postati oslovljeni, dio oslovljene množine¹³:

3 *(...) I da bim uslišal na sōdni
dōn twō milost wel'σ s temi ježe wzoweš twoji-
mi usti: Pridete otca mega izwol'eni, pri-
mete wečne weselje i wečni žiwot, eže w(i)
jest ugotowl'eno iz weka w wek.*" (BSI)

Uočavamo dvojne dijaloške odnose između triju sudjelovatelja:

- duhovnika i puka (1. r neposredno, ostali r. posredno, putem ponavljanja)
- puka i duhovnika (r. 7. – 10.)
- puka i Boga (2. i 3. r. i dalje)
- Boga i puka (33. – 35. r)

Možemo rekonstruirati DVA dijaloga:

- GOVOR
- ODGOVOR
- GOVOR
- ODGOVOR

(Kad duhovnik stupa u dijaloški odnos s Bogom, on to čini u cjelini s pukom, ne postoji dio gdje on osobno zaziva blagoslov nad puk kao objekt.)

Gotovo da nas podsjeća na čin zaključivanja gdje se podvođenje pojedinca pod jedno načelo vrši ceremonijom u kojoj vlada načelo ponavljanja – pravilnog izmjenjivanja odziva i doziva.¹⁴

¹² A. Vidović – M u h a, "Udeleženci govornega dejanja v I. in III. brižinskem spomeniku – njihova izrazna podoba in besedilna vloga", u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 235.

¹³ A. Vidović – M u h a, *isto*, str. 229.

¹⁴ Prema: I. I v a s, *Ideologija u govoru*, str. 45.

A da je riječ o dvojnim a ne trojnim dijaloškim odnosima, vidimo iz jezičnih oblika:

- vokativ imenskih riječi Bog, *gospod (milostivi), otac, rab* itd.
- osobna zamjenica *ti – vi* (u nominativu, dativu, akuzativu)
- imperativ (u 2. l. mn. i jd.)

Ne postoji iskaz niti jednog sudionika dijaloškog čina koji se odvija u 3. licu i govori o ostalim sudionicima. Samo Boga Oca obuhvaća dijalog, samo se njemu govornik obraća u 2. licu, ostale članove "općinstva svetih" nabraja pojedinačno i ni u jednom trenutku im se ne obraća izravno.

"2 *Bože, gospodi milostivi, otče bože, tebe ispovede*
w6s moj greh, i swetemu Krstu i swetej Mariji, i swetemu
Mihaelu, i wsem krilatcem božjem, i swetemu Petru,

5 *i wsem s6lom božjem, i wsem moćenikom božjem,*
i wsem wernikom božjem, i wsem dewam prauđnim, i wsem
prauđnim." (BSI)

Riječ je o stilističkim oznakama nastalima iz samog događaja koje daju ne samo trajni ključ za objašnjenje tipa interakcije, nego i približno tumače gdje se nalaze sudionici u kronologiji događaja.¹⁵

U mitskoj svijesti ja – ti – on se s jedne strane razlikuju, a s druge strane sažimaju. To TI ili ON čini pravi suprotni pol potreban onom JA da bi kod njega našlo i odredilo sebe.¹⁶ U jeziku je nešto drukčije. On razlikuje *ja* i *ti* kao sudionike dijaloga za razliku od *on* koji mora postati *ti* da bi uopće ušao u dijalog. *On* ne može biti sudionik razgovornog čina već samo njegov objekt (osim u posebnim oblicima obraćanja). Autor obrasca intuitivno naslućuje i funkcionalno uključuje ovu karakteristiku govorne komunikacije u svoj tekst.

U tom odnosu čovjeka i Boga Grdina vidi dijalogizam onkraj dijaloga. Izgovaratelju ispovjednoga obrasca sve do sudnjega dana ne će biti odgovoreno. Time je izražena Božja nadvremenitost i čovjekova uvučenost u vrijeme. Prema istom autoru dijaloški učinak odnosa čovjek – Bog u ispovjednom obrascu nije u službi literarnoznanstvene interpretacije teksta, nego ima vjerskofunkcionalno značenje te time ostaje s one strane pripovjedne proze i njezine bahtinovske polifonije.¹⁷ Ako mu i nije namjena "oknjiževiti" obrazac, ne može se poreći da specifičnost toga odnosa i inzistiranje na njemu dvojnim karakterom dijaloga, što primjerice ne ćemo naći u BSIII, ne utječe na recepciju teksta kao smisleno organiziranog iskaza. Grdina ipak opaža da dijaloški razmjeri tekst uključuju u najrazličitije kontekste – od povijesnih i filozofskih do intertekstualnih.¹⁸

¹⁵ D. R o g e r A b r a h a m s, "O izvedbi i oko nje", u: *Narodna umjetnost*, 19, str. 82.

¹⁶ E. K a s i r e r, *Filozofija simboličkih oblika II*, str. 171.

¹⁷ J. G r d i n a, "Brižinski spomeniki kot dialoški tekst", u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 370.

¹⁸ *Isto*, str. 369.

Zanimljivo je i to da BSI nije do kraja obezličio tuđi govor. U cjelini tuđi govor jest percipiran kao nedjeljiva smisaona pozicija onoga koji govori gdje je bitno samo ŠTO govora, a ne i KAKO. Ovaj tip obezličenog govora susreće se u starom i srednjefrancuskom jeziku i u spomenicima staroruske pismenosti, bez ikakvog kalupa indirektnoga govora.¹⁹ Dominira i u BSI jer ukoliko je riječ dogmatična, manje dopušta percipiranje s razumijevanjem i ocjenom te bilo kakve modulacije između istine i laži, dobra i zla. Utoliko prije će se obezličavati forme prenošenja tuđeg govora.²⁰ Ipak, Isusove se riječi navode izravno, upravnim govorom, popraćene čak i priložnom oznakom načina:

*"s temi ježe wzoweš twoji-
mi usti: Pridete otca mega izwol'eni, (...)"* (BSI)

Sva tri teksta stvaraju mrežu dijaloških odnosa na različitim razinama, u sadržaju i pojmovima.²¹

U drugom brižinskom spomeniku, propovijedi više monološkog nego dijaloškog karaktera, ne nalazimo slične podudarnosti, ali njegova se "dijalogenost" otkriva u odnosu prema BSIII za koji neki istraživači misle da je zapravo nastavak BSII. Također, shvatimo li dijalog šire, u smislu dijaloga među sukobljenim strukturama djela, dobro će nam poslužiti Pogačnikova istraživanja kompozicije BSII. Dublji razlozi takve strukture su sadržajni: čitav spomenik je dijalog među dvjema kategorijama: *libo bōdi dobro, libo li si zlo*.²² Riječ je, dakle, o dvoboju između dobra i zla, što hrvatska glagoljska prenja, primjerice, u sukobu Krista i Antikrista, imaju kao svoj vrhunac.²³ Dvoboj je, inače, prevladavajuća slika duhovnog života u srednjem vijeku.²⁴ I stilska sredstva tako su se rabila, u smislu srednjovjekovnog gledanja na svijet, što je bilo uspješno, leksički i sintaktički, jer se povećala emfatičnost izraza i slavno-panegiričan ton.²⁵ Upravo stoga je BSII stilski označen izokolonskim i antitetičkim rečeničnim paralelizmom, a javlja se i novo stilsko sredstvo – suprotnost ili *antitheton*.²⁶

Nije stoga bezrazložno paralelno nabranje najprije zlih djela, a zatim dobrih ili što se u prvom dijelu teksta govori o kobnim posljedicama Adamova grijeha, da bi se u drugome govorilo o slavi sinova Božjih spašenih Kristom. Ovime se ujedno postiže simetrija u kompoziciji što dovodi stvari u red kao izraz trajnog mira i potpune uravnoteženosti, kao simbol vječnog reda koji vlada u idejnom svijetu.²⁷

¹⁹ M. B a h t i n, *Marksizam i filozofija jezika*, str. 133.

²⁰ *Isto*, str. 134.

²¹ J. G r d i n a, u: *Zbornik Brižinski spomenici*, 1996., str. 370.

²² J. P o g a č n i k, u: *Slovo*, 1964, br. 14., str. 82.

²³ S. S a m b u n j a k, *nav. dj.*, str. 219.

²⁴ J. L e G o f f, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, str. 263.

²⁵ J. P o g a č n i k, "Drugi Brižinski spomenik kot literarnozgodovinski problem", u: *Slovo*, 1964, 14., str. 93.

²⁶ *Isto*, str. 89.

²⁷ *Isto*, str. 82.

Dakako, prenjima je prvotna ideja u nepomirljivoj opoziciji i protimbi međusobno različitih i suprotnih predmeta i činjenica.²⁸ Ispovjedna homilija ne ulazi u rasprave o tome jesu li stvarnosti dobra i zla uistinu toliko suprotstavljene, niti želi razuvjeriti slušaoce u duboki dualizam svijeta, već joj je namjera upravo osvojiti ih za jednu stranu u tom sporu – za stranu dobra, u skladu s kršćanskim naukom. Stoga u propovijedi prepoznajemo drukčiji dijalog – to je dijalog između propovjednika i puka.

U III. st. odigrava se važan događaj u povijesti kršćanstva. Javlja se ideja o odvajanju duhovništva kao samostalne sile, javlja se misao o podjeli kršćanskog društva na dva dijela; na vjernike s jedne i pastire s druge strane.²⁹ Dolazi, dakle, do sukoba na razini pojedinca i zajednice, svećenika i vjernog puka. Propovjednik je u verbalnom doticaju s pukom i izuzetno mu je važno pridobiti ga i stvoriti u njemu osjećaj odobravanja svega što mu on, kao autoritet, iznosi i čemu ga podučava. Usporedit ćemo to iznova s činom zaklinjanja i pravilnim izmjenjivanjem doziva i odziva. Nije li to analogno upravo onom dijelu propovijedi gdje se zla djela nabrajaju – kao doziv, da bi se na njih odgovorilo dobrim djelima – kao odzivom? (U prenju, također, đavao je onaj koji iskušava – doziva, a Isus mu odgovara – njegovi su argumenti odziv.) Ili, ne otkriva li nam element dijaloga s pukom i završni, propovjednički dio prenja, u liturgijskoj molitvenoj formuli, *v vse veki vl.../ amen*,⁶ gdje riječ slaganja, odobravanja i pristajanja izgovara puk?

Sve su to, kao što vidimo, elementi koji povezuju dvije naizgled nepovezive književne tvorbe i od kojih se može krenuti pri otkrivanju daljnjih sličnosti i razlika.

Drugi karantanski ispovjedni obrazac BSIII pri cjelovitom je razumijevanju teksta i pri nekakvoj literarnoj usporedbi s geštalt-psihologijom moguće promatrati kao repliku na govor (poruku o grijehu i pokori) – BSII koji mu prethodi.³⁰ Upravo doživljavanje BSII i BSIII u dijaloškom kontekstu omogućuje cjelovit pogled na njih jer je i povijesno utemeljen. Iz slike zapisa obaju spomenika moguće je zaključiti da, iako je obrazac ispovijedi bio zapisan pred govorom, ipak je od početka bio doživljen kao odgovor na nj, tj. kao govor koji mora slijediti iza propovijedi. Zapisivač spomenika je očito pustio za tekst koji prethodi ispovijedi nešto previše prostora i zato je pri kasnijem zapisu govora u kvinternij iz njega izrezao jedan list tako da je kraj poziva k ispovijedi (pouka o grijehu i pokori) došao na foliju na čijoj *verso* strani je već bio zapisan početak BSIII. Time je očito da tekst BSII dolazi prije BSIII pa se među njima jasno otkriva zavisni odnos koji možemo smatrati dijaloškim.³¹ BSIII počinje odricanjem od Zloga i Vjeronanjem što su liturgijske molitve koje dolaze poslije propovijedi.

Grdina dalje zaključuje kako se karantanski ispovjedni obrasci, zajedno s govorom koji prethodi BSIII, pokazuju u dijaloškoj perspektivi kao prikrivena

²⁸ S. S a m b u n j a k, *nav. dj.*, str. 9.

²⁹ P. K o h a n, *Istorija zapadnoevropske književnosti*, str. 12.

³⁰ J. H a m m, "Adhortatio ad poenitentiam", *Rad* 344, str. 367.

³¹ J. G r d i n a, u: *Zbornik Brižiński spomeniki*, 1996, str. 370.

povijest vremena promatrana kroz katoličko doživljavanje stvarnosti.³² Naime, u trenutku izricanja ispovijedi čovjek gubi vlastiti identitet koji je svojim grijehom pridobio "ded naš" na početku BSII. Ispovijedani postaje jedan između mnoštva jednakih, jedan između očišćenih od svijuju grijeha.³³

Što se tiče dijaloških odnosa u BSIII situacija je bitno drukčija od BSI. Odnos čovjek – Bog u ovom spomeniku nije toliko neposredan. Na mjestima gdje BSI izlazi sa zamjenicom *ti*, BSIII rabi zamjenicu *on* u genitivu:

11 (...) *Tože isko je-
ga milosti i sankte
Marije i sankte Mi-
haela i sankte Pe-
tra i wseh božjih s6l
15 i wseh božjih moče-
nik i wseh b(ožjih) za-
konnik i wseh sw(et)ih
dewic i wseh b(ožjih) mot'i (...)" (BSIII)*

Bog ovdje nije jezično odvojen od "općinstva svetih" već ga se zaziva u cjelini s njima. Takvo posredno zazivanje više upućuje na svijest duhovnika predvoditelja o potrebi neprestanog svjedočenja, ispovijedanja vjere baš u tog Boga (a ne primjerice u Striboga), nego na njegovo nastojanje da kod puka stvori atmosferu dijaloga s Bogom Ocem (na koju primjerice poziva sam Isus u Novom zavjetu što slijedi BSI). To posredovanje se ponavlja u 25. r. uporabom dativa:

"25 *Bogu wsemogot'emu
ispowede wse moje
grehe (...)"*

Tek u formuli kajanja počinje vokativno, imperativno i ti-obraćanje Bogu:

"46 (...) *Kajσ se
mojh grehou i rad se
hot'σ kajati, elikože
s6misla imam, et'e
50 me, bože, poštediši. Daj mi,
bože gospodi, tvojσ
milost, da bim nes-
ramen i nestiden
na s6d6nem d6ne
55 pred tw(oj)ima očima
stojal, igdaže pri-
deš s6dit žiwim
i mřtwim (...)
Tebe,*

³² Isto, str. 369.

³³ Isto, str. 370.

60 *bože milostiwi,*
 poročš wsa moja
 slowes(a) i moja
dela (...)" (BSIII)

Isto je i u posljednjem molitvenom obliku:

"67 *Kriste, božji sinu,*
 iže jesi račil na s6
 swet priti (...)

72 *uhrani me ot wsega*
 zla i spasi me
 w wsem blaze
 AMEN
 amen"

Dijaloški odnosi u ovom spomeniku nisu tako jasno ocrtani kao u BS. Primjećujemo, međutim, da neizravni i izravni oblici oslovljavanja božanstva dijele tekst na dvije cjeline. Jedini koga se izravno oslovljava u toj 1. cjelini (1. – 46. r.) je svećenik:

45 *(...) i tebe,*
 božji rabe (...)" (BSIII)

Oblici oslovljavanja Boga pomažu nam da BSIII za početak podijelimo na:

1. ispovijedni dio (vjere i grijeha) (1. – 46. r.)
2. molitveni dio (46. – 75. r.)

U sklopu ovih autorovih intencija promatrat ćemo i druge stilske razine spomenika.

UPORABA JEDNOSTAVNIH PROŠLIH GLAGOLSKIH VREMENA

Uglavnom se proučavala u svezi s određivanjem jezične pripadnosti spomenika. S jedne strane išlo se za usporedbom uporabe preterita u stesl. tekstovima i BS, a s druge strane za stupnjem očuvanosti aorista i imperfekta u pojedinačnim slavenskim jezicima ili narječjima kako bi se našlo najbliže jezično srodstvo s BS i njihov zemljopisni smještaj.³⁴

Uporaba aorista i imperfekta u *Brižinskim spomenicima* većinom se ne podudara sa stanjem u živim jezicima koji te oblike nemaju.³⁵ Prema Grivcu ovi se oblici

³⁴ F. J a k o p i n, "Prevajanje aorista in imperfekta v Brižinskih spomenikih", u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 177.

³⁵ F. J a k o p i n, *isto*, str. 178.

rabe većinom na onim mjestima gdje se razotkriva stcsl. utjecaj. Pri navođenju dobrih djela ovaj autor primjećuje da u stcsl. prijevodu Matejeva Evanđelja (25, 35-39 i 42-43) stoji aorist, a u BSII imperfekt. Uzrok tomu je drukčija smisaona veza, a taj oblik je bez dvojbe crkvenoslavenski.³⁶ Inače, imperfekt i aorist nisu bili uobičajeni u starom karantanskom i panonskom slovenskom jeziku.³⁷

Mitska svijest katkada se označava kao bezvremenska. U njoj vlada apsolutno pred-historijsko vrijeme, nedjeljivo, koje valja smatrati momentom, vremenom u kome je kraj početak i početak kraj, nekom vrstom vječnosti jer ova nije slijed vremena, nego samo jedno vrijeme koje nije u sebi stvarno, nego postaje vrijeme (prošlost) samo relativno, u odnosu na ono koje slijedi.³⁸ Tako ni u BS ne susrećemo povijesno, već eshatološko vrijeme, što primjećuje Grdina. BSII i BSIII odvijaju se u jedinstvenom sustavu eshatološkog vremena koje otpočinje i završava u neposrednoj Božjoj komunikaciji s čitavim ljudskim rodом (i izgon iz raja i sudnji dan obuhvaćaju sve ljude).³⁹ Presijecanje vremena na pojedine faze, a to znači i stvaranje jezičnih oblika kojima će ih ljudska svijest moći pojmiti, predstavlja trenutak u procesu postupnog rasvjetljavanja duha što polazi od opažanja fizičkog prafenomena svjetlosti.⁴⁰ Otuda stilogeno poigravanje raznolikošću oblika (što je u poimanju vremena pruža jezik) u BS, u prenjima, ali i u drugim stcsl. spomenicima, kakav je npr. *Petrisov zbornik* gdje jednostavna preteritalna vremena postaju sintaktička stilska kategorija u smislu determiniranja odnosa među glagolskim radnjama.⁴¹

U BSII otkrivena je u uporabi glagolskih vremena designativna i asituacijska kvaliteta što je upravo u skladu s temeljnom namjenom djela koje želi biti zasnovano na univerzalnosti.⁴² Prema Dostálu je razmjer među stcsl. aoristima svršenih i nesvršenih glagola približno 60:40 dok je razmjer među imperfektima nesvršenih i svršenih glagola 99:1. Među stcsl. imperfektima samo je 25 od svršenih gl.⁴³

AORIST NESVRŠENIH GLAGOLA

Pravi aorist koji se tvori od svršenih glagola ukazuje na prošli čin bez veze sa sadašnjošću. Prošlost je fiksirana adverbom ili adverbijalnim nastavkom.⁴⁴ Aorist je inače oblik koji prevladava u slavenskim prijevodima Biblije i u svetim tekstovima. Poznat je po mnogim stilskim funkcijama, primjerice ubrzavanju, dinamiziranju radnje, specifičnom zvuku što ga daje tekstovima u kojima prevladava i sl. Aorist priliči sakralnom iskazu jer u tom mitskom poimanju

³⁶ F. Grivec, *Zarja stare slovenske književnosti*, str. 17.

³⁷ *Isto*, str. 9.

³⁸ E. Kasirer, *nav. dj.* II, str. 112.

³⁹ I. Grdina, u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 369.

⁴⁰ E. Kasirer, *nav. dj.* II, str. 113.

⁴¹ Prema: E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, str. 418.

⁴² *Isto*, str. 92.

⁴³ A. Dostál, *Studie o vidovésystému v staroslověštině*, Praga, 1954, str. 599., cit. u: F. Jakopin, u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996, str. 177.

⁴⁴ M. Grošelj, "O rabi preteklih časov v Brižinskih spomenikih", u: *Linguistica*, 9, br. 1., str. 14.

vremena postoji apsolutna prošlost koja nije kadra za daljnje objašnjavanje niti joj je ono potrebno.⁴⁵

U stcsl. nesvršeni aorist uključuje se u kontekstualne situacije kojima se izriče prošla radnja čije je trajanje omeđeno nekim odredbenim točkama; drugim radnjama izvršenima prije ili poslije vršenja ove što je izražena aoristom imperfektivnog glagola.⁴⁶ Imperfektivni aorist predstavlja značenjski specifičnu sintaktostilističku kategoriju razvijenu već na tlu stcsl. književnosti perioda kanonskih spisa. Nova kvaliteta sastoji se u tome da imperfektivni glagol označava radnju koja u prošlosti traje, ali ne neograničeno kao u imperfektu, već ograničeno, prirodom samog aorista.⁴⁷ Za aorist je, općenito, najbitnija koncentracija – njime se izražava sažimanje, spajanje niza radnji što se nižu jedna za drugom u jednu jedinu. Tako Hercigonja vidi nizove aorista u BSII.⁴⁸

- " 11 *na narod človečki
strasti i pečali poj-
do"*
- " 32 *(...) ne-
prijaznina wznenawi-
deše, a bož^{ij}o wzl'ubiše (...)"*
- " 57 *Temi, temi ti se deli
bogu približaše."*
- " 42 *et'e taj^e dela
načnem delati, jaže o-
ni delaše."*
- " 107 *eže oni to we-
liko strast^{ij}o stworⁱše "*

Prema Hercigonji, asigmatski aorist perfektivnih glagola, npr. *poido* (12.r.) daje u prošlosti potpuno završenu radnju.⁴⁹

Imperfektivni aorist u ovim primjerima je *delaše*. Dolazi kao umjetnički uvod u pripovijedanju dobrih djela svetaca, ali s oznakom trajanja u prošlosti koje je kroz oblik aorista konkretno i izvršavanjem djela ograničeno.⁵⁰ Označava, dakle, ponavljanje dovršene radnje (dovršenih radnji) subjekta u prošlosti. Time je jednim jedinim oblikom autor BSII uspio prenijeti idealnu sliku prkrščanina koga puk treba doživjeti kao vječito zauzetog neprestanim činjenjem dobrih djela, vrlo konkretno nabrojanih i još trostruko naglašenim ponavljanjem korijena *del-* u

⁴⁵ Usp. E. Kasirer, *nav. dj.* II, str. 112.

⁴⁶ E. Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, str. 422.

⁴⁷ *Isto*, str. 421.

⁴⁸ E. Hercigonja, "Elemente der syntaktisch – stilistischen Struktur der Adhortatio ad poenitentiam in ihrer Beziehung zur altkirchenslawischen literarischen Tradition", u: *Freisinger Denkmäler*, 1968, str. 169. -170.

⁴⁹ *Isto*, str. 166.

⁵⁰ *Isto*, str. 170.

poliptotoničkoj figuri⁵¹ čime se zvučno i semantički ostvaruje ono što morfostilistički čini aorist imperfektivnog glagola :

" 42 *et'e taje dela*
 načnem delati, jaže o-
 ni delaše."

Delaše je aorist suprotstavljen aoristu svršenog glagola *stworíše*. Javlja se u sličnom sintaktičkom okružju - najprije ide infinitiv istog glagola, a zatim aorist :

" *toje možem*
 storiti, eže oni to we-
 liko strastjor stworiše "

Odnosi se na muke svetaca kojima su se ovi otrgnuli od moći đavla što se danas postiže ispovijeđu, kako govori propovijed. Jasna je nakana autora da naglasi dovršenost te davne radnje prvih mučenika jer čitav ulomak ukazuje na to kako je put čovjeku do spasenja sad puno lakši i da više nisu potrebne tolike žrtve. Potrebna su jedino dobra djela, pa odatle i dokidanje oštre svršenosti u prvom aoristu te inzistiranje na njoj u drugom. Time se potvrđuje Hercigonjina tvrdnja da autor intenzivno i funkcionalno aktivira aoristne oblike koristeći njihovo specifično semantičko značenje.⁵² Prema Grošelju, aorist uvijek ukazuje na prvog čovjeka i prve kršćane. S *delaše* je obuhvatio sva djela milosrđa koja potom slijede u imperfektima.⁵³ Hamm otkriva nešto još neobičnije; da sigmatski aorist i onda kad mu je osnovni glagol u prefigiranom i očito perfektivnom obliku označuje stanje koje je moglo i dulje potrajati pa bi, s obzirom na oblike *wznenawideše*, *wzl'ubiše* i sl., išlo u istu kategoriju s *delaše*.⁵⁴

U tom aspektno-semantičkom području koje dolazi k nama specifičnim djelovanjem vremenskog oblika koji je sam po sebi perfektivan⁵⁵ otkrivamo još jedan element binarnosti teksta koji suprotstavlja stvarnosti i na području morfologije. Argument za to nam je sukobljenost aorista *delaše-stworiše* koji se podudaraju zvukom i oblikom, ali suprotstavljenost vida čini glagole semantostilistički zanimljivima. Da je umjesto nesvršenog aorista uporabljen očekivani imperfekt, ova opreka ne bi bila toliko uočljiva. Vidjeli smo da *delaše* dijelom uključuje i sadašnjost, pa čak i budućnost, a *stworíše* za sobom zatvara prošlost. Na tim relacijama ostvaruje se čitava brižinska propovijed. U BSI i BSIII uopće nemamo aorista jer nema pripovijedanja prošlih događaja. Sve je okrenuto sadašnjosti i budućnosti, a na mjestima gdje postoji veza s prošlošću, rabi se imperfekt.

Raznolika i naizmjenična uporaba aorista i imperfekta u hrvatskom glagoljskom prenju *Učenje n(e)d(ê)le prve posta po Mateû* usklađena je s

⁵¹ J. P o g a č n i k, u: *Slovo*, 1964, br. 14., str. 93.

⁵² E. H e r c i g o n j a, u: *Freisinger Denkmäler*, 1968, str. 166.

⁵³ M. G r o š e l j, *nav. dj.*, str. 15.

⁵⁴ J. H a m m, *nav. dj.*, str. 48.

⁵⁵ J. P o g a č n i k, *nav. dj.*, str. 91.

narativnim, u prvom, i homiletičkim postupcima u drugom dijelu teksta. Stilogenost aorista naročito dolazi do izražaja u nabranju biblijskih situacija gdje propovjednik navodi primjere ljudi koji su postom i molitvom nadvladali đavla. Ponavljaju se rezultativni glagoli: *spase, izbavi, izvede*, postavljeni uglavnom na krajeve kratkih rečenica čime se te radnje osobito naglašavaju, stvarajući privlačan, energičan i napet govornički stil nabijen emocijama. U istom prenju imamo uporabu perfektivnog i imperfektivnog aorista glagola *preti*:

"*i prepri i(su)s d'èvla(...)*" (S. S., str. 231.)

"*Ne čudite se brat'è da g(ospod)6 d'èvlu is'kusiti se pada i pri se š' nim' (...)*
(S. S., str. 231.)

Opet je riječ o nesvršenoj radnji u kontekstu svršenog oblika koji označava isprekidanost pojedinih odsječaka radnje što se prekidala i ponovno započinjala, kako se i odvija verbalan sukob između Boga i đavla u prenju (jer nakon što Bog pobijedi đavla na jednom području, đavao odmah kreće na drugo, pa na treće i tako sve do kraja).

Nesvršeni aorist imamo na početku propovjedničkog dijela prenja, što se uklapa u daljnji niz aorista svršenih glagola koji će potom uslijediti:

"*G(ospod)6 sp(a)s h(rist)6 posti .k. dni i .k. noći i potom' is'kušen' bi ot d'èvla i pru imi š' nim'.*" (S. S., str. 231.)

Ovdje aorist, kao i dalje, krati iskaz, ubrzava ga i čini stilski obilježenim.

Aorist imperfektivnoga glagola prokušati je glagoljaški stilem, poznat i u prenju zla anđela s dobrim⁵⁶:

"*Èa te činih sagrišiti*" (S. S., str. 276.)

U istom prenju nalazimo primjere nesvršenog aorista kojima je namjena da se oblikom uklope u zvučni i ritmični obrazac odjeljka u kojem prevladavaju svršeni aoristi:

"*Ako prem mrim sagrišišè
ter se v pakal utopišè
...ju e sada to dostoino
er sagrišišè nepodobno
Pokoru za grih ne činišè
zato v pakal pristupišè
Dara bžè ne imišè
er se za grih ne skrušišè(...)* "
(*Plač duše ka e u pakal osujena*, u : S. S., str. 280.)

⁵⁶ S. S a m b u n j a k, *nav. dj.*, str. 162.

Suprotnost vremena i vida profinjeno je stilsko sredstvo i u prenjju duše s tijelom:

"*bih6 usnul'(...) a ne spah' "* (*Videnie s(veta)go B(e)rn(a)rda k(ak)o vidi karanie duše (s telom)*, u: S. S., str. 242.)

Druga prenja također obiluju sličnim primjerima pa i na ovoj razini ukazuju na izvjesne podudarnosti s *Brižinskim spomenicima*, osobito s drugim, pri ostvarivanju stilskih karakteristika sakralnog iskaza.

IMPERFEKT SVRŠENIH GLAGOLA

Imperfekt perfektivnog glagola izražava specifičnu iterativnost – ponavljanje svršene radnje. Precizno su utvrđeni odnosi i značenje glagolske radnje u kontekstu.⁵⁷ Prema Jakopinu, upravo zbog iterativnosti treba računati s nekim sastavljenim radnjama.⁵⁸

U drugom spomeniku je otkriveno 15 imperfekata, prema Grošelju⁵⁹ (i 4 perfekta i 6 aorista). Imperfekt je uporabljen kao glagolska deskripcija koja hoće samo dovršiti (ugotoviti) određeno djelovanje (*Oni bo lačna natrovehσ, žejna npojahσ*, itd.), što je u skladu s egzegetskom vrijednosti propovijedi.⁶⁰

Imperfektivni oblici perfektivnih glagola označavaju samu učestalost u njezinu trajanju, a ne kao stanje nastalo uslijed te učestalosti. Stoga je autor radije posezao za neobičnijim perfektivnim oblicima, nego za normalnim imperfektivnim, mada su mu i oni zacijelo bili dobro poznati.⁶¹ Dva su "gnijezda" imperfekata u BSII. Prvo je dio koji govori o djelima milosrđa (9 impf.):

45 "*Oni bo lač-*
 na natrovehσ, žej-
 na npojahσ, bosa
 obujahσ, naga ode-
 ahσ, malomogont'a
 w ime božje poset'ahσ,
50 *mřzna sbgreahσ, stran-*
 na pod krowi svoje
 uwedehσ, w tem-
 nicalah i w železneh
 wōžih wklepenih
55 *post'ahσ i w ime*
 božje te utešahσ." (BSII)

⁵⁷ E. H e r c i g o n j a, *Nad iskonom hrvatske knjige*, str. 420.

⁵⁸ F. J a k o p i n, u: *Zbornik Brižinski spomeniki*, 1996., str. 180.

⁵⁹ usp. M. G r o š e l j, "O rabi preteklih časov v Brižinskih spomenikih", u: *Linguistica IX*, 1969, br. 1., str. 13.

⁶⁰ prema: J. P o g a č n i k, u: *Slovo*, 1964, br. 14., str. 91.

⁶¹ J. H a m m, *nav. dj.*, str. 48.– 49.

Drugi skup dolazi kod muka prvih kršćana (6 impf.):

100 "Prejše naši žestoko
stradahσ, nebo je te-
pehσ metlami i pri-
n6zše ogni pečahaσ
i meči tnahσ i po lesu
wešahσ i železni kl' uči
je raztrgahσ. (BSII)

Od svih nabrojanih imperfekata svršenog su glagola: *natrowehσ, napojahσ, obujahσ, poset'ahσ, s6greahσ, uwedehσ, utešahσ, raztrgahσ.*

Oni u prvoj skupini dolaze iza ranije spomenutog aorista imperfektivnog glagola *delaše*. Hercigonja u njemu vidi determiniranu imperfektivnost, a u nizu svršenih imperfekata iterativnost, nizanje zaključenih radnji što označava istodobni proces i izraz je ponavljanja.⁶² Jakopin primjećuje da je taj prvi niz od 9 imperfekata uokviren dvama aoristima; prvim od nesvršenog glagola, prije nabiranja i na kraju, aoristom svršenog glagola: "*Temi, temi, ti se deli bogu približāše.*"⁶³

Vidimo opet svojevrsnu binarnu strukturu:

aorist nesvrš.-----9 imperfekata-----aorist svrš.
(*delaše*) (*približāše*)

U drugom skupu nižu se normalni imperfekti od nesvršenih glagola sve do posljednjeg *raztrgahσ* koji, premda perfektivan, zbog zvučnog i ritmičkog uklapanja u odjeljak, poprima imperfekatski oblik. Slično smo vidjeli u prenju, samo je u pitanju bio aorist.

Primjeri uporabe imperfekta perfektivnih glagola trebali bi pokazati kako su pisci i prevoditelji osjećali njezinu vrijednost u nijansiranju vremenskih odnosa među glagolskim radnjama u kontekstu i stvaranje pregnantnosti stila.⁶⁴ Prema Hammu, imperfekt svršenih glagola izriče učestalost, neodređenost u vremenu,⁶⁵ što i jest cilj pisca propovijedi jer njemu je vrijeme najmanje bitna kategorija, kako smo vidjeli i u primjerima aorista. Propovjednik ima namjeru obuhvatiti svevremenost, pa ako i govori o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, obuhvaća ih jezičnim oblicima koji zamagljuju jasnu crtu između tih vremenskih odsječaka.

Slično gomilanje imperfekata nalazimo u *Videniu s(veta)go B(e)rn(ar)da*, ali u pravilu je riječ o imperfektima nesvršenih glagola:

"Iz' nozdr'vi im6 pomilahu z'mie A oči im6 sum'porom6 gorihota. I na čeleh' roge imihu. A iz' rogov6 im6 êl' čiemer' š'trcaše I timi kukami tu dšu popadosta tere ū k' pak'lu pom'čas'ta i predah'nuti ei ne dasta. (...) I za veliku radost6 meū sobu rastežuće ū nad' nom' zubi skr'štaūće niki ū tikniū tini

⁶² E. Hercigonja, u: *Freisinger Denkmäler*, 1968, str. 172.

⁶³ F. Jakopin, u: *Zbornik Brižiński spomeniki*, 1996, str. 178.

⁶⁴ E. Hercigonja, *Nad iskonom...*, str. 419.

⁶⁵ J. Ham m, *nav. dj.*, str. 48-49.

vezahu A nici ũ vrućim6 olovom *polivahu*. A nici ũ gadom6 *napaěhu* A ta d(u)ša izliha *vap'ěše* (...)Ča koli ona veće *vap'ěše* to ũ oni veće *mućahu* tisuć' krat'." (S. S., str. 241.)

Izmjenom aorista i imperfekata autor prenja postiže ritmičnost pripovijedanja:

"V gorê elionskoi posti i(su)s .k. dni i .k. noći i po tom *vzlaka*. Uvêdêv že sie *okanni dêv(a)l'* kada ne *ĵêdêše mnêše ga s(i)na bož'ê* a kada *vzlaka mnêše ga č(lovê)ka*." (*Kako se e prel6 d'êval6 s G(ospo)d(i)nom6 Is(u)h(rist)om6* u : S. S., str. 232.)

Nižu se redosljedom: aorist svr., aorist svr., imperfekt nesvr., imperfekt nesvr., aorist svr., imperfekt nesvr.

Aorist svršenih glagola i imperfekt nesvršenih upravo su i privukli našu pozornost zbog osobitog dualnog odnosa između vida i glagolskog oblika koji vlada u njima. Istraživati u tom smjeru pokazalo se ispravno jer su ova jednostavna prošla glagolska vremena, vidjeli smo, iznimno stilogena u drugom brižinskom spomeniku te u pojedinim prenjima, što se posebno odnosi na aorist. I raniji istraživači primijetili su stilsku funkcionalnost spomenutih oblika, ali ih se nije povezivalo s dualnom strukturom *Adhortacije* (ali s dualnom strukturom hrvatskih glagoljskih prenja, vidjeli smo, jest). Također smo primijetili da aorist nesvršenog glagola, ne samo što je dualističan u sebi, već i stupa u dualne odnose s drugim glagolima (par *delaše – stворише* ili *delaše – približaše*) i drugim oblicima (npr. imperfektom svršenih glagola: *delaše – natrowehσ, napojahσ, obujahσ...*). Osim imperfektivnosti i perfektivnosti, autor uvodi i kategoriju iterativnosti, što sve na zanimljiv način oblikuje predodžbu vremena u brižinskoj propovijedi. Na prvi pogled ukazuje se snažna sukobljenost između prošlosti i sadašnjosti, Adama i Krista, grijeha i spasa, no specifična glagolska vremena uporabljena egzegetski, ističu svevremenske, učestale radnje (u prvoj skupini svršenih imperfekata gdje se govori o svakodnevnim dobrim djelima) za razliku od davno završenih, kojih se treba sjećati s poštovanjem, ali koje više neće trebati ponavljati (imperfekti nesvršenih glagola kod muka prvih svetaca).

LITERATURA

Roger D. A b r a h a m s, "O izvedbi i oko nje", *Narodna umjetnost*, godišnjak Zavoda za istraživanje folklora instituta za filologiju i folkloristiku, knjiga XIX, Zagreb, 1982, str. 75 – 85.

Mikhail B a h t i n, *Marksizam i filozofija jezika*, (preveo Radovan Matijašević), Nolit, Beograd, 1980.

Eduard H e r c i g o n j a, "Elemente der syntaktisch – stilistischen Struktur der Adhortatio ad poenitentiam in ihrer Beziehung zur altkirchenslawischen literarischen Tradition", u: *Freisinger Denkmäler*, dr Rudolf Trofenik, Muenchen, 1968, str. 157. – 174.

Iyan G r a f e n a u e r, "Karolinška kateheza ter izvor Brižinskih spomenikov in Čina nadě ispořádajáštiimь se", *Razprave znanstvenega društva*, 13, Ljubljana, 1936.

Franc Grivec, *Zarja stare slovenske književnosti*, Ljudska knjigarna v Ljubljani, Ljubljana, 1942.

Milan Grošelj, "O rabi preteklih časov v Brižinskih spomenikih", *Linguistica*, 9, br. 1, Ljubljana, 1969, str. 13 – 15.

Josip Hamam, "Adhortatio ad poenitentiam", Poseban otisak iz knjige *Rad 344*, JAZU, Odjel za filologiju, 14, Zagreb, 1966.

Eduard Hercigonja, *Nad iskonom hrvatske knjige*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1983.

Eduard Hercigonja, *Srednjovekovna književnost - Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 2, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.

Ivan Ivass, *Ideologija u govoru*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1988.

Ernst Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika I i II*, (prevela Olga Kostrešević), Novi Sad, 1985.

P. S. Kohn, *Istorija zapadnoevropske književnosti*, Izdavačko preduzeće "Veselin Masleša", Sarajevo, 1958.

Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovekovnog Zapada*, (prevela Gordana V. Popović), Golden Marketing, Zagreb, 1998.

Jože Pogčnik, "Drugi Brižinski spomenik kot literarnozgodovinski problem", *Slovo*, br. 14, Zagreb, 1964, str. 78 – 100.

Slavomir Sambušnjak, *Jezik i stil hrvatskih glagoljskih prenja*, *Književni krug*, Split, 2000.

Mirna Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.

Zbornik Brižinski spomeniki, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana, 1996.

ČLANCI:

Janez Grdina, "Brižinski spomeniki kot dialoški tekst", str. 367 – 376.

Adam E. Surun, "К лексической структуре Фрейлингских листков", str. 267 – 288.

Ada Vidovič – Muga, "Udeleženci govornega dejanja v I. in III. brižinskem spomeniku – njihova izrazna podoba in besedilna vloga", str. 229 – 238.

Franc Jakopin, "Prevajanje aorista in imperfekta v Brižinskih spomenikih", str. 177 – 184.

DIALOGUE AND SIMPLE PAST TENSES IN "FREISING
MANUSCRIPTS" AND IN GLAGOLITIC CONTRASTS

SUMMARY

The article inquires into the presence of common stylistic characteristics between "Freising Manuscripts" (1st and 3rd are liturgical texts of common confession, 2nd, called "Adhortatio ad poenitentiam" is sermon before confession) and the Croatian medieval literary form – the contrast. The main preoccupation of all three manuscripts, just like in glagolitic contrasts, is how to present the idea of the cosmic duel between Good and Evil. The Medieval writer had no other possibility except to show it in the language of his work, in this case in the dialogical structures and meaningful use of verbal forms (perfect and imperfect past tenses).

KEY WORDS: *Freising Manuscripts, contrasts, dialog, perfect and imperfect past tenses, dualism, style*